

RIIGIKOGU

IV koosseis.

VII istungjärk.

155. koosolek.

16. juunil 1931.

Sisu:

1. Päevakorra täiendamine.
2. Teatamine komisjonidesse antud seaduseelnõudest.
3. Käsitöökoja seadus — J. Vilms'i ja A. Salum'i ettepanek.
4. Rahvamajade seadus — redaktsioon.
5. Merikoolide seaduse muutmise seadus — I lugemisel.
6. Tollitariifide maksmapanemise seaduse § 3. muutmise seadus — I lugemisel.
7. Eesti Vabariigi 1928/1929. a. eelarve täitmise ja kassa aruande ning riigikassa bilansi kinnitamise seadus — I lugemisel.
8. Eesti Vabariigi 1929/1930. a. eelarve täitmise, kassa aruande ja riigikassa bilansi ning asundusekapitali aruande kinnitamise seadus — I lugemisel.
9. Toitlusministeeriumi tegevuse 1918.—1923. a. aruande kinnitamise seadus — I lugemisel.
10. Endise kaubandus-tööstusministeeriumi kaubandusosakonna kaubaoperatsioonide ja riigi kaubaagentuuri tegevuse 1919.—1925. a. aruande kinnitamise seadus — I lugemisel.
11. Kütteinete Keskkomitee tegevuse 1918.—1925. a. aruande kinnitamise seadus — I lugemisel.
12. Rahukohtu nuhtlusseaduse täiendamise seadus — III lugemisel.
13. Pikalaenu Panga valitsemisele antud laenude, nõuete ja fondide valitsemise eest tasu maksmise seadus — III lugemisel.
14. Koolimajade ehitusefondi seaduse muutmise seadus — III lugemisel.
15. Eesti ja Läti riigile kuuluvate automobiilide ja mototsüklite üle piiri liiklemisel teedefondi heaks võetavatest maksudest vabastamise kokkuleppe kinnitamise seadus — II lugemisel.
16. Eesti-Soome kaubandus- ja laevanduslepingu ja selle lõpp-protokolli kinnitamise seadus — II lugemisel.
17. Kõlvatu võistluse vastu võitlemise seadus — II lugemisel.

1. Päevakorra täiendamine.

Majanduseminister M. Punga ettepanekul täiendatakse päevakorda 4. punktiga — tollitariifide maksmapanemise seaduse § 3. muutmise seadus — I lugemisel.

2. Teatamine komisjonidesse antud seaduseelnõudest.

Sekretär: Riigikogu juhatus andis:
1. tubakamaksu seaduse muutmise ja täiendamise seaduse rahaasjanduse komisjoni;
2. aktsiisimaksu määrade seaduse muutmise seaduse rahaasjanduse komisjoni.

3. Käsitöökoja seadus — J. Vilms'i ja A. Salum'i ettepanek.

J. Vilms'i ettepanekul antakse seaduseelnõu üldkomisjoni.

4. Rahvamajade seadus — redaktsioon.

Redaktsiooni komisjoni aruandja K. Freiberg.
Seaduse lõpuredaktsioon võetakse vastu.

5. Merikoolide seaduse muutmise seadus — I lugemisel.

Haridusekomisjoni aruandja A. Usai: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Merikoolide seaduse muutmise seadus on esile kutsutud järgmistest põhjustest. Senini valmistas ette laevamehaanikuid meie kõrgem tehnikum oma põhikirja alusel. 1928. aastal võttis Riigikogu vastu kesktehnikumi seaduse. Selle seaduse elluviimise määruse põhjal kaotab laevamehaanikute kooli põhikiri oma maksvuse 1. augustist, sest kõrgem tehnikum peab lõpetama oma tegevuse 1933. a. 1. augustil, nii et siis tuleb korraldada laevamehaanikute ettevalmistamist teises kohas. Hariduseministeeriumi, arvatades meremeeste ringkondade arvamistega, on kõige kohasemaks leidnud korraldada laevamehaanikute ettevalmistamist merekoolide juures, ja käesoleval juhul Tallinna merekooli juures. Sellepärast on võetud peamine muudatus ses mõttes, et tuua laevamehaanikute kool üle merekooli juurde, millest on tingitud § 2 muutmise, milles öeldud,

Koosoleku avab teine abiesimees R. Penno kell 17.17 min.

Sekretäri kohal sekretäri esimene abi A. Tõllassepp.

et laevamehaanikute kool saab töötama merekooli juures. Peale selle näeb eelnõu ette muudatused teistes paragrahvides, nagu erikoolide ja kursuste avamist merekoolide juures, kus valmistatakse ette eriteadlasi, samuti nähakse ette ka veel teisi kursusi. Maksev seadus sarnaseid võimalusi ette ei näe. Teiste paragrahvide — 8, 10, 11, 14, 20 — muutmise vajadus on tekkinud neist asjaoludest, et laevamehaanikute kool viiakse üle merekoolide juurde. Nii § 8 on väikesed muudatused ette võetud, mis määravad ära laevamehaanikute kooli õppeaja. § 10 on võetud ette muudatused õppekava suhtes: kuna laevamehaanikute kool asub merekoolide juurde, siis tuleb seadusesse võtta laevamehaanikute kooli õppekava. Uue lõikena on võetud sarnane muudatus, et Hariduse- ja sotsiaalministril, kokkuleppel Teedeministriga, on võimalik võtta uusi aineid laevamehaanikute kooli ja merekooli õppekavasse. Praegumaksva seaduse järele võis see sündida ainult seaduseandlikul teel. Loomulik, et sarnane kord on vähe paindub õppekava muutmiseks.

Edasi, § 11 on väikeulatuslik muudatus ette võetud: „samuti laevamehaanikute kooli“. § 14 käsitab korda, millistel alustel võetakse laevamehaanikute kooli õpilasi.

Lõpuks § 20 määrab kindlaks, kuidas määratakse laeva tonnaashi. Praegumaksvate seaduste järele on võetud kaks tähtsust selle määramiseks: brutto ja netto. Ühtluse puudumine tonnaashi määramisel ei ole soovitatav, seepärast on võetud üks alus „brutto“. Peale selle on § 20 ette võetud mõned redaktsioonilised muudatused, ja on kindlaks määratud kord, kuidas tõendatakse meresõidud.

Uusi kulusid see seadus esile ei kutsu, sest laevamehaanikute kool viiakse merekooli juurde ühes kõigi õppevahenditega. Seepärast uusi krediite vaja ei ole, küll aga annab uus korraldus kokkuhoidu seetõttu, et ettevalmistuseklassid, mis on vajalikud laevamehaanikute koolile ja merekoolile, võivad ühised olla. Niisama võib õppejõude ühiselt kasutada.

Haridusekomisjon vaatas selle seaduseelnõu läbi ja võttis ta valitsuse redaktsioonis vastu. Teen haridusekomisjoni nimel ettepaneku,

seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

Seaduseelnõu võetakse vastu I lugemisel kolmepäevalise vaheajata I ja II lugemise vahel.

6. Tollitariifide maksmapanemise seaduse § 3. muutmise seadus — I lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja R. Kuris'e puudumisel aruandja ülesannetes komisjoni esimees J. Soots.

Aruandja J. Soots: Lugupeetud rahvasaadikud! Juba mõnda aega on meil maksev seadus, mille järgi Vabariigi Valitsusel on õigus tarbekorral tolle kõrgendada, need kõrgendatud tollid maksa panna ja siis pärast esineda Riigikogu ees, et need tollid saaksid kinnitatud. Viimasel ajal on aga selgunud, et sellest võimust on Vabariigi Valitsusele vähe; mõnikord on tarvis rutuliselt tolle alandada, ja et mitte majanduslikke raskusi ei tekiks, on tarvilik, et teatavatel juhustel Vabariigi Valitsusel sarnane võim oleks. Sellepärast Vabariigi Valitsus esitaski Riigikogule vastava seaduseelnõu. See seaduseelnõu anti rahaasjanduse komisjoni. Rahaasjanduse komisjon vaatas ta läbi ja põhimõtteliselt ühines Vabariigi Valitsuse motiividega, olles nõus andma talle niisugust võimu. Ühtlasi aga arvas rahaasjanduse komisjon, et niisugune võim siiski peab piiratud olema, ta võib kesta ainult teatava aja jooksul, ja ei või lubada, tolle hoopis ära kaotada, vaid ainult alandada. Sellepärast tegi rahaasjanduse komisjon vastava paranduse, nimelt võttis vastu uue lause, et „Käesolev paragrahv ei õigusta Vabariigi Valitsust maksvat keeldu teatud kaubaliigi sisse- või väljaveo kohta tühistama, ega sarnast keeldu maksma panema.“ Teiseks arvas rahaasjanduse komisjon, et sarnast võimu võib anda teatud aja peale. Kuna see seadus oli arutamisel märtsikuul, siis arvas komisjon, et tähtpäev võib olla 1. juuni. Kuna aga nüüd on aeg edasi läinud, ja see seadus ei ole senini vastu võetud, siis peab Vabariigi Valitsus esinema uue tähtajaga, sellepärast, et praegune tähtaeg ei ole enam kohane.

Nende parandustega ja neil motiividel teen rahaasjanduse komisjoni nimel ettepaneku,

seaduseelnõu võtta vastu I lugemisel.

Seaduseelnõu võetakse vastu I lugemisel kolmepäevalise vaheajata I ja II lugemise vahel.

7. Eesti Vabariigi 1928/1929. a. eelarve täitmise ja kassa aruande ning riigikassa bilansi kinnitamise seadus — I lugemisel.

Riigi majapidamise aruande komisjoni aruandja K. Tonkman: Riigi majapidamise aruande komisjon, läbi vaadates Vabariigi Valitsuse poolt esitatud riigi 1928./1929. a. eelarve täitmise ja kassa aruande kinnitamise seaduseelnõu, tegi selles mõned muudatused. Vabariigi Valitsuse poolt esitatud seaduseelnõu § 1 olid riigikeskasutuste korralised ja erakorralised kulud kokku võetud, ilma et üksikasjalikult oleks märgitud, kuidas üks või teine

ministeerium eelarvet täitnud, tähendab, kõik riigi kulud olid võetud ühe paragrahvi alla. Kuna riigi majapidamise aruande komisjon oli arvamisel, et see küllalt selget pilti ei anna, tegi ta seaduseelnõus paranduse, kus üksikasjalikult üksikute ministeeriumide kulutuste kogusummad üles loetakse, kuipalju iga ministeerium üksikult aruande korras kulutanud on.

Edasi on teine parandus seaduse konstruksioonis mõnede arvude ümberkorraldamiseks. Riigi majapidamise aruande komisjon oma 24. juuli 1929. aasta koosolekul võttis vastu sooviavalduse, et esitatakse seaduseelnõu eelmiste aastate riigikassa aruannete kinnitamise kohta. Vastavalt sellele sooviavaldusele on ka Majanduseministeeriumi poolt välja töötatud ja Vabariigi Valitsuse poolt esitatud 1928./1929. a. eelarve täitmise ja kassa aruande kinnitamise seaduseelnõu, mille riigi majapidamise aruande komisjon mõningate muudatustega vastu võtnud. Ühtlasi vaatas riigi majapidamise aruande komisjon üksikasjalikult läbi iga üksiku ministeeriumi poolt kulutatud summad, sellejuures võeti ka läbivaatamise alla Riigikontrolli poolt tehtud märkused, ühtlasi arvesse võttes ja arvustades ka seda, kuivõrt Riigikontrolli märkmed ühe või teise ministeeriumi juures tehtud ja põhjendatud olid. Sellejuures ei saa nime tamata jätta, et riigi majapidamise aruande komisjonis selgus, et Riigikontroll ei ole ministeeriume ühevõrdselt ega ühe mõõdupuuga revideerinud, vaid ta on mõnda üksikasjalikumalt, isegi selle otstarbekohasust revideerinud, kuna teisel on rohkem pealiskaudselt seda revideerimist toimetatud. Et seda tulevikus ei korduks, selleks avaldab komisjon Riigikogule ettepaneku vastuvõtmiseks, mis II lugemise lõpul, nagu kodukord seda ette näeb, saab ette kantud ja mis ka seletuskirja on üles võetud.

Numbriliselt ei teinud komisjon mingit parandust ja aruanne, nagu ta Vabariigi Valitsuse poolt on esitatud, võeti vastu.

Riigi majapidamise aruande komisjoni nimel teen ettepaneku, seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

Riigikontrolör K. S o o n b e r g: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Riigi majapidamise aruande komisjoni aruandja tõi tänases kõnes kui ka seletuskirjas mõned väited, mida oma kohuseks pean õiendada.

Nimelt ütleb seletuskiri: „... siis selgus, et sõjaministeeriumis revideerimine väga üksikasjalik ja põhjalik on olnud, isegi otstarbekohasust on revideeritud, mis mitte Riigikontrolli ülesanne ei ole.“

See väide on ekslik, sest Riigikontrolli kohta praegu maksva seaduse § 1 ütleb

järgmist: „Riigikontrolli ülesandeks on kõigi asutuste, ametkohtade, ettevõtete ja majapidamiste järele valvamine nende käes olevate riigi varadega ümberkäimise, nende eelarvete täitmise ja nende majapidamise seaduspärasuse ja otstarbekohasuse suhtes.“ See seadus kirjutab otsekohe ette, et Riigikontroll peab otstarbekohasuse seisukohalt riigiasutusi revideerima, ja edaspidigi Riigikontroll sellega arvestab. See on vormilisest küljest. Sisuliselt revideerimist ka otstarbekohasuse seisukohalt pean tähtsaks. Muidugi need küsimused tulevad üles Riigikontrolli seaduse juures, mis riigi majapidamise aruande komisjonis praegu arutamisel.

Edasi on öeldud seletuskirjas: „Ühtlasi pidas komisjon tarvilikuks, et Riigikontrolöri aruanne Riigikontrolli tegevusest ei esineks lahus üldisest eelarve täitmise aruandest, vaid leiaks aset riigi eelarve täitmise ja kassa aruandes sissejuhatava osana.“

Kui nüüd komisjon tõesti niisugusele seisukohale on asunud, siis on seda seisukohta raske täita, sest eelarve täitmise ja kassa aruande esitab Vabariigi Valitsus. Riigikontroll on Vabariigi Valitsusest ripumatu asutus, sellega peab ta oma tegevuse aruande iseseisvalt esitama. Oleks mõeldav, et Riigikontrolli tegevuse aruande esitatakse punase raamatuga koos.

J. S o o t s: Lugupeetud rahvasaadikud! Need sooviavaldused ja märkused, mis riigi majapidamise aruande komisjon on vastu võtnud, ei ole mitte esimesel päeval või pealiskaudsete muljete järele tehtud. Komisjon vaatas läbi terve rea aruandeid, arutas läbi niihästi valitsuse tegevuse kui ka Riigikontrolli tegevuse, kutsus esindajad mõlemilt poolt ja siis kui ta mõlemad pooled oli ära kuulunud, sai temale selgeks, kus see õigus peitub. Ma pean ütlema, et väga sagedasti tuli nõnda viisi välja, et õigus oli kahe vahepeal: üks oli ühelt poolt natukene kõrvale kaldunud, teine teisele poole kõrvale kaldunud. Riigi majapidamise aruande komisjon arvas, et kui Riigikontroll on Riigikogu silm, on rahvaesinduse silm, siis Riigikontrolli tegevus peaks olema sedavõrt korrektne, et mingeid ühele või teisele poole kaldumisi ei võiks olla. Kuna aga seda igakord ei olnud, siis arvas komisjon tarvilikuks sarnased sooviavaldused vastu võtta.

Riigikontrolör arvas, et ei tuleks selle peale välja minna, et Riigikontrolör vaataks läbi Vabariigi Valitsuse aruanded enne, kui need trükitakse ja välja jagatakse. (V a h e l h ü ü e.) Ma ei ütle seda märkuste kohta. Need peavad olema, ja punane raamat võiks selleks ka jääda. Aga valitsus esitab aruanded eelarve täit-

mise kohta ühede arvudega, kuid punases raamatus räägitakse samadest asjadest, kuid juba teistsuguste arvudega. Ja kui need arvud esitatakse kinnitamiseks, siis ei tea, missugused arvud õiged on, ja missugused tulevad kinnitada. Tuleb nii välja, et arvud tulevad ümber teha, nimelt tuleb valitsuse aruanne nende märkuste põhjal, mis Riigikontroll punases raamatus teinud, ümber teha. Samuti ka need arvud, mis punases raamatus olid, ei jäänud püsima, vaid tulid ka kontrollida ja osalt ümber teha. Nii tulid vastu võtta kolmandad arvud, mis komisjon ise Vabariigi Valitsuse ja Riigikontrolli aruannetest pidi kokku klappima. Ega see normaalne ei ole! Need on ikkagi dokumendid ja dokumentide numbrid ei saa mitmesugused olla. Sellepärast komisjon arvas, et kui valitsuse aruanne juba kokku seatud, tuleks ta enne trükkimist Riigikontrolli poolt läbi vaadata, ja siis, kui Riigikontrolör oma märkused teinud, siis veel Vabariigi Valitsus kaaluks neid ja võtaks lõplikud seisukohad. Teine asi on see, et praegusel ajal Riigikontrolli aruanne on kolmes osas. Esimene osa, rahaline osa, on selles eelarve täitmise aruandes, mida Vabariigi Valitsus kokku seab, seal on ka Riigikontrolli osa. Teine osa, märkused Vabariigi Valitsuse tegevuse kohta, see on punases raamatus. Siis kolmas osa on litograafiline aruanne Riigikontrolli enese sisemine tegevuse kohta. Komisjon leidis, et niisugused kolm aruannet on ülearused, ja arvas, et vähemalt punase raamatu ja Riigikontrolli enese tegevuse aruande võiks kindlasti ühendada. Mis puutub numbrite ossa, selle võiks ka ühendada Vabariigi Valitsuse aruandega, see on minu arvates võimalik.

Mis puutub otstarbekohasuse revideerimisse, mille peale siin tähelepanu juhiti, samuti ka ühtlase mõõdupuusse, siis ma pean ütleva, et komisjonis selgus, et revideerimine ei ole ühtlane kõigi ministereeriumide kohta. Nähtavasti on igale peakontrolörile kätte antud teatud arv lehekülgi, ja see on oma osa seadnud kokku nagu tahtnud. (V a h e l h ü ü e.) Kuulge, härra Riigikontrolör, lugege see raamat ise otsast otsani läbi, siis on ka teile selge, mida komisjon konstateerib, et sellel töö pole ühtlast redaktorit olnud.

Meie näeme 1928. aasta aruandes, et seal on mõnes ministereeriumis niisugused peensused välja toodud, et isegi sõduri iga katkise supilusika juures on peatatud. Aga teiste ministereeriumide juures on öeldud kõik üldlausetes. Näiteks Põllutööministeeriumi juures on revideerija poolt üldlausetes märgitud, et kõik need läbikäigud, mis maareformi teostamise juures olnud, kokku kuni 20 miljardini, on revideerimata, sest et aruanded puuduvad.

Ainult märgitakse, et ministereeriumiga on kokku lepitud ja tulevikus teatud ajajätkudes neid esitatakse. Seal on ka teiste asutuste revideerimise tulemused õige üldjoontes kokku seatud, nii et on täieline kontrast Kaitseministeeriumi ja Põllutööministeeriumi osade vahel.

Kui räägitakse üldse otstarbekohasuse revideerimisest, siis ei ole senini seda üldiselt eitatud, küll aga tuleb tähelepanu selle peale juhtida, et Riigikontrolli mõnikord alles tagantjärele seda otstarbekohasust revideerib. Just käesolevas aruandeaastas märgitakse Kaitseministeeriumi osas tagantjärele, nagu poleks seal otstarbekohaselt talitatud. Seal leiate märkuse, et ladude püstitamiseks ei ole kohad otstarbekohaselt välja valitud, mispärast tulnud uued ehitused teise kohta ehitada ja vanad kasutamata jätta. Näitena tuakse ette, et Olustveresse olevat ehitatud laskemoona ladu ja pärast leitud, et õige koht sellele laole olevat Viljandis, mispärast Olustvere ladu, mille ehitamiseks miljon marka kulutatud, maha ja kasutamata jäetud.

Tõeliselt ei ole asi aga mitte nõnda, vaid on niisugune. Vabadusesõja ajal otsiti ajutist laskemoona kohta. Leiti Olustvere raudkivist suur viljaküün, kuhu siis laskemoon ajutiselt paigutati. Kui sõda lõppes, siis tõusis üles küsimus, kas seal peab lao alaline koht olema ja leiti kohe, et see on ajutine ladu. Samal ajal seati kokku umbes 10-aastane ehitusekava. Esimesse järjekorda tuli kasarmute ehitamine. Teie teate, et see oli esimese järgu tarvidus Petseris, Võrus ja Rakveres. Samal ajal ka tuldi otsusele, et kui seda ajutist laskemoona ladu ei saa enne kui 10 aasta pärast Olustverest ära viia, siis on ka tarvis lagunened katus korda seada, ja siis pandi suurele küünile uus plekk-katus ja piksevardad peale. Ja see oli see ehitus, mille peale raha läks.

Kui hädavajalikud kasarmud juba ehitatud, siis hakati ka ladusid ehitama. Ja kui Viljandis ladu valmis oli, siis tõesti viidi laskemoon Olustverest Viljandisse. Ja Olustvere laoruumid läksid riigile tagasi viljaküünideks, nagu nad enne olnud. Need hooned olid riigimõisalt ajutiseks tarvitamiseks võetud ja sellepärast anti riigimõisale tagasi. Praegu on seal jälle Olustvere põllutöökooli viljaküün, ja vahe on ainult selles, et tal on nüüd ilus terve katus peal, mis enne lagunened oli. Ainult see vahe on. (V a h e l h ü ü e.) Kuulge, härra Kuris, kui Teie teate, et 10 aastat aega tuleb laskemoona pidada ajutises laos, kas oleksite siis õigustatud pidama seda laskemoona lausa vihma käes? Kui suur oleks siis riigi kahju? Siis oleks iga tahes mitmemiljonilise kahjuga tegemist.

On olemas seadus, mille järgi riigiasutused annavad üksteisele riigi maju kasutada ja siis ei võeta nende eest renti, vaid asutus, kes selle enese kätte võtab, remonteerib ja peab selle korras. Selle seaduse järgi on ka viljaküüni juures talitatud. Ja kui teie arvate küüni 10 aasta rendi kokku, siis teeb see sellesama summa välja, mis remont maksma läks. Kuid ma ütlen, võib ka teisel seisukohal olla. Kui Riigikontroll asub seisukohal, et see ei ole õige, siis oleks ta pidanud seda sõjaajal ütleva, või vähemalt siis, kui sõda oli möödunud ja hoone remonteerimisele asuti, või kui eelarve kokku seati, ja Riigikogu selle vastu võttis. See on ju Riigikogu tahtmise ja loaga tehtud, aga nüüd tagantjärele, kui 10 aasta eest seatud kava on täide viidud, on Riigikontroll targaks saanud ja ütleb, et see ei ole õigele kohale ehitatud. Sellepärast võttis komisjon soovialalduse vastu, et niisugusel juhul õigel ajal märkused tehakse, kus siis nendega ka arvestada võib, aga mitte tagantjärele. Need soovialaldused, mis esitatud, on komisjoni poolt enamusega vastu võetud, ja niisugusena palun need ka Riigikogule teatavaks teha.

Riigikontrolör K. Soenberg: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kõigepealt tuleb tähendada, et meie lugupeetud rkl. Soots'iga ei ole üksteisest aru saanud. Mina ei vaidle selle vastu, mis ka komisjonis arutusel oli, et Riigikontrolli märkused aruande kohta vaadataks enne Vabariigi Valitsuse poolt läbi, ja kui Vabariigi Valitsus oma aruande esitab, et siis Riigikontrolli märkusi sealjuures oleks tal võimalik võtta juba arvesse. Mina selle vastu ei ole. See küsimus tahab kaaluda, ja kui Vabariigi Valitsus veel jõuab Riigikontrolli märkusi läbi vaadata, sest 20. jaanuarist tahetakse punane raamat välja anda, siis minul midagi selle vastu ei ole, kui see kord maksma pannakse.

Mille vastu mina vaidlesin oli see, et komisjoni poolt esitatud seletuskirjas on öeldud nii: „Ühtlasi pidas komisjon tarvilikuks, et Riigikontrolöri aruanne Riigikontrolli tegevusest ei esineks lahus üldisest eelarve täitmise aruandest, vaid leiaks aset riigi eelarve täitmise ja kassa aruandes sissejuhatava osana.“ Eelarve seaduse järgi annab Majanduseminister riigi eelarve täitmise aruande. See esitatakse Majanduseministri ettepanekul Vabariigi Valitsuse poolt ühes seadusega Riigikogule. Peale selle on seadustega nõuetav ka veel tegevusearuande, mida aga valitsuseasutused seni esitanud ei ole. Riigikontroll on algusest peale sellest kinni pidanud. Vastavates seadustes on öeldud, et niisugune aruanne tuleb iga aasta esitada ülemale võimule, ja seda on ka Riigi-

kontroll teinud. See tegevusearuande ei passi aga siia eelarve täitmise aruandesse, vaid see tuleks, nagu riigi majapidamise aruande komisjoni soov on olnud, välja anda koos punase raamatuga tema sissejuhatava osana.

Edasi härra Soots tähendas, et komisjonis ei ole öeldud, et otstarbekohasust revideerida ei tule. Kui komisjon seda öelnud ei ole, siis on see hea, aga mille vastu ma vaidlen on see, et komisjoni aruandja, kes peaks väljendama komisjoni seisukohti, on seletuskirjas sõna-sõnalt öelnud, et Riigikontroll on otstarbekohasust revideerinud, mis ei ole Riigikontrolli ülesanne. (V a h e l h ü ü e.) Siin ei ole seda öeldud, vaid on öeldud, et otstarbekohasuse kontrollimine ei ole Riigikontrolli ülesanne. Pean tähendama, et otstarbekohasust tuleb kahtlemata edaspidigi kontrollida niikaua, kui vastav määrus seaduses on.

Siis edasi rkl. Soots tähendas, et punase raamatu üksikud osad ei ole ühevõrdsest käsitatud ja et igale Riigikontrolli nõukogu liikmele ühesugune arv lehekülgi kätte on antud. Muidugi, punane raamat ei ole ühe autori töö. Riigikontrolli osakonnad esitavad oma tegevuse aruanded eraldi, ja need lähevad rahanduse osakonda. Rahanduse osakond, kes koostab punase raamatu, võtab need aruanded kokku, ja niiviisi ilmub punane raamat. Et kõigi ministriumide kohta ühtlaselt punases raamatus kirjutada ei saa, siis on selleks omad põhjused. Nii on näiteks ka aruandja seletuskirjas toonud, et kuritarvituste kohta riigi metsades ei ole nunases raamatus palju öeldud. Ma olen kuulnud, et seda ka komisjon on käsitanud. Metsade kohta on nii, et kui leitakse, et metsades on kuritarvitused, siis vastav revident võtab need üles revideerimise akti. See revideerimise akt läheb kohtuvõimude kätte uurimiseks. See saadetakse prokuratuurile, see hakkab uurima, mis kestab harilikult üle aasta, suurematel juhtudel aga veel kauem. Kui asi on kohtuvõimude uurimisel, siis ei ole kohtupidamise seaduste järele võimalik andmeid selle asja kohta avaldada, pealegi nunases raamatus ära trükkida. Kontroll võiks neid andmeid avaldada aasta, paari pärast. Näiteks, 1928. ja 1929. aasta — Antsla, Orajõe ja Karksi kuritarvituste kohta võiksime käesoleval aastal andmeid avaldada, sest nüüd on kohtuprotsess läbi. Tagantjärele aga neid andmeid avaldada ei ole võimalik seepärast, et punane raamat sisaldab möödunud aasta aruande kohta märkmeid. Mulluste aruannete kohta seal enam sõna võtta ei saa, seepärast libiseb see osa punasest raamatust välja. Väiksemate kuritarvituste kohta võiks

andmeid tuua, kuid siis ei oleks pilt täielik, kui peame jätma suured kuritarvitused välja.

Mis puutub Kaitse- ja Teedeministeeriumisse, siis on need asutused, mis tarvitavad suure osa riigi eelarve kuludest ära, nendel on palju tellimisi ja seal, kui vaielused tulevad, lõpetatakse need ka eelarve-aasta kestes. Seepärast saab neid andmeid kohe avaldada.

Mis puutub sellesse, mis härra rkl. Soots siin tähendas, ja aruandja seletuskirjas ka ette toob, et Põllutöoministeeriumi operatsioonid revideerimata seisvat, siis on Riigikontrollile raske etteheiteid teha, sest et ta on kõik teinud selleks, et need andmed esitatakse Põllutöoministeeriumi poolt. Juba 1922. aastal on neid andmeid nõutud, ja 1924. ja 1926. aastal on vastavad Vabariigi Valitsuse otsused olnud, kuid lõplikult said need aruanded Riigikontrollile esitatud 1. juulil 1929. Ja kui neid revideerima hakati, siis selgus, et ka nüüd ei olnud nad päris täielikud ja tuli lisaaruandeid nõuda Põllutöoministeeriumilt operatsiooni summade kohta. Põllutöoministeeriumiga sai kokku lepitud, et 1. augustiks 1931. kontroll saab lõplikult kõik aruanded operatsiooni summade kohta kätte, kuid Põllutöoministeerium 3. juunil 1931 teatas uuesti, et ta katseb operatsiooni kulude aruanded esitada pärast seda, kui maareformiga ühenduses olevad asjad lõpetatud on, tähendab likvideeritud ülevõetud mõisad. Muidugi ma sellega ei saanud ühineda ja ma olen Põllutöoministrile vastava kirja saatnud, kus olen rõhutanud, et tahame aruanded kätte saada 1. augustiks 1931. Ja kui Põllutöoministeerium seda teeb, siis saab ka revideerimisega edasi.

Mis puutub Olustvere küünisse, siis Riigikontrolli seisukohalt oli tähtis see, et pandi sellesse ehitusse 1.200.000 senti riigi raha, pärast tuli ehitus aga maha jätta. Ometi ma arvan, et niisugustel puhkudel Riigikogule seda teatama peab, sest seda kulu tarvis ei oleks olnud. Ja kui Kaitseministeerium oleks varem lõplikult oma kavad kindlaks teinud, võib-olla oleks saanud seda kulu ära hoida. Ma ei taha sellega öelda, et Riigikontroll oleks seda võib-olla suutnud paremini teha. Kuid kontroll peab kõik nähtused, mis riigile teatavat kahju toovad, üles märkima ilma erilise vihata ja erilise püüdetä. (V a h e l h ü ü e.) Need küsimused, härra Soots, kerkivad ka praegu üles, et üks või teine kord ehitatakse midagi — mitte ainult Kaitseministeeriumi, vaid ka teistel aladel — asutatakse kuhugi mõni asutus, kuid hiljem leitakse, et see ei sünni ja asutatakse uuesti teisale, kuna ometi tarvilik oleks ennem kindel plaan. (V a h e l h ü ü e.) 1.200.000 senti eest on seal ehi-

tatud. (V a h e l h ü ü e.) Kas katus 1.200.000 maksis, see ei ole tähtis, tähtis on, et 1.200.000 on summa, mis ehituse peale asjata on läinud.

Aruandja K. T o n k m a n (lõpusõna): Riigikogu liikmetele on saadetud kätte riigi eelarve täitmise ja kassa aruanne, mis Vabariigi Valitsuse poolt esitatud. Riigikontroll teiselt poolt on esitanud punase raamatu. Aga nüüd lõpuks ei ole need kumbki õiged, — vaid vahepeal on kolmas seaduseelnõu Riigikogule esitatud, riigikassa bilansi kinnitamise seadus, — mis saavutatud Vabariigi Valitsuse ja Riigikontrolli kokkuleppel. Vaadake, need lõpusummad ei lähe nüüd kokku punase raamatuga ega valitsuse poolt esitatud aruande raamatuga. Kui tahetakse täpset aruannet, siis ei ole neis raamatuis kunagi summat, mida võiks võtta dokumendina, et asi on tõepoolest nii olnud. Ka see Riigikogule esitatud seaduseelnõu ei osutunud õigeaks, vaid vahepeal tehti veel muudatusi ning selgus, et veel üks kolmas seadus kokku seati. Niisugune kord ka ei kõlba. Oleme hulga raha ära kulutanud, aga ühtki neist raamatuid ei saa nii käsitada. See on halb, millele riigi majapidamise aruande komisjon tähelepanu juhtis, ja seda ei tohi tulevikus enam olla, vaid tuleb esitada niisugune aruanne, kus oleksid Vabariigi Valitsuse ja Riigikontrolli seisukohad ära õiendatud ja tõelise dokumendina esitatud.

Komisjonis äratas võõrastust ka see asjaolu, et Riigikontroll lepib kokku Vabariigi Valitsusega. Komisjonis küsiti, missuguse seaduse põhjal Riigikontroll lepib Vabariigi Valitsusega kokku ja kas on niisugust seadust olemas, et Vabariigi Valitsus võib teatavas küsimuses Riigikontrolliga kokku leppida, kui seadus räägib teist keelt, ja summad kõnelevad teist keelt. (V a h e l h ü ü e.) See ei ole mitte kokkulene, vaid arvete selgitamine. (V a h e l h ü ü e.) Siin ei saa juttu olla kokkuleppest, vaid arvete selgitamisest. (V a h e l h ü ü e.) Ja vaadake, siin oli üldse arvete kokkuvõtmisest jutt. Nii ei saa õigeaks pidada, et aruandeid trükituna esitatakse, mis mitte tõelikke andmeid ei sisalda, vaid tuleb niisugune moodus leida, et andmed õiged oleksid, et neid võiks ka kasutada. Riigi majapidamise aruande komisjon leidis, et see moodus oleks, kui ei trükitaks aruannet enne, kui Riigikontrolliga on vaieluse all olevad arved selgitatud, nagu nad tõepoolest olemas.

Mis puutub otstarbekohasusse, siis asus komisjon seisukohal, et tagantjärele otstarbekohasust revideerida ja öelda, et see oleks pidanud nii olema — seda ei pidanud riigi majapidamise aruande komisjon soovitavaks. Kui tagantjärele puna-

ses raamatus otstarbekohasuse revideermine avaldatakse, siis ei saa sellel mingit mõtet ega mõju olla. Kui Riigikontrolör tähendas siin, meil on alles maareformi summade revideerimisel ja nüüd on nende summade selgitamine käsil ja aruande esitamiseks on teatava aja peale kokku lepitud, siis kui hakatakse otstarbekohasuse seisukohalt küsimusi selgitama, mis mõtet on sellel revideerimisel? Seal saab olla ikkagi numbriline revideerimine. Aga seal öeldakse, nagu Olustvere küüni juures oli, 1.200.000 senti on välja antud, seda ei oleks tarvis teha olnud, siis komisjon pidas seda asja lihtsalt targutamiseks, muud midagi. Sellepärast pidas riigi majapidamise aruande komisjon tarvilikuks alla kriipsutada, et niisugust otstarbekohastuse revideerimist vastavates seadustes ette nähtud ei ole ja seda teha tarvis ei ole.

Mis puutub sellesse osasse, et ühesugust moodsuud ei ole tarvitatud, siis on see õige. Kui Põllutöoministeeriumi aruande juures selgus, et aruanne on esitamata maareformi teostamise kohta, rääkimata üksikutest aastatest, siis ei ole punases raamatus üht sõna selle kohta öeldud. Riigikontrolör ütleb, et olevat ainult teatav kokkulepe aruande esitamiseks. (V a h e l h ü e.) Ka selgus, et Põllutöoministeeriumi alla kuuluval riigimetsade alal on suured kuritarvitused ette tulnud, kus on kindlaks tehtud, et on varastatud ühest metskonnast üle 30.000 palgi ära, aga selle kohta ei leia punases aruandes mitte sõnagi. Üksikasjalikult komisjon ei nõuagi, aga ei ole ka üldiseltki öeldud, et metsaametkonnas on kuritarvitused ette tulnud. Teises kohas on aga kohe öeldud, et nii- ja niipalju on kuritarvitusi ette tulnud. Siin seda küsimust komisjon arutas pikalt ja laialt, ja Riigikontrolöri esindajad ei saanud ka sellele vastu vaielda, vaid pidid otsekoheselt ütleva, et see nii on. Siin on vastuvaieldmata tõsiasi. Need asjaolud, mis Riigikontrolör ette tõi, on pikalt ja laialt komisjonis arutamisel olnud, ja need vastuväited, mis ette toodud, ei püsi paika. Teen ettepaneku, aruanne vastu võtta.

Seaduseelnõu võetakse vastu I lugemisel kolmepäevalise vaheajata I ja II lugemise vahel.

8. Eesti Vabariigi 1929/1930. a. eelarve täitmise, kassa aruande ja riigikassa bilansi ning asundusekapitali aruande kinnitamise seadus — I lugemisel.

Riigi majapidamise aruande komisjoni aruandja R. Kuris: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Riigi majapidamise aruande komisjon, läbi vaadates Eesti Vaba-

riigi 1929./1930. a. eelarve täitmise, kassa aruande ja riigikassa bilansi ning asundusekapitali aruande kinnitamise seaduse, tegi temas numbrilised ümbergrupeerimised ministeeriumide viisi ja mõned ümberkorraldused järjekorra numbrite suhtes, ning võttis oma soovid kõik nelja sooviavaldusesse kokku, mida ühes käesoleva riigi majapidamise aruande komisjon esitab Riigikogule vastuvõtmiseks. Kokkuvõttes riigi majapidamise aruande komisjon leidis, et meie uute raudteede ehitamise alal olid sarnased olukorrad tekkinud, mis paratamata tarvilikud hoiateks üles märkida. Esijoones juhiti tähelepanu sellele, et uute raudteede projekteerimisel täpsemad ja rohkem tegelikele kuludele ja tööhindadele vastavad eelarved kokku seataks, ja et jääksid ära sarnased ebanormaalsed ja lubamatud ülekulutused, nagu see selgunud uute raudteede ehitamise juures. Uute raudteede ehitamise juures avalikuks tulnud põhjendamata ülekulutuste tegijad, kui ka süüdlased kuritarvitustes ja korrarikumistes tuleksid seaduslikule vastutusele võtta. Samuti leidis komisjon, et hankevõtjad riigi tööde juures ei ole tööliste korrapäraselt töötasusid välja maksnud, kusjuures peeti soovitavaks, et valitsus oma mõju maksma paneks, et töölised õigel ajal töötasu kätte saaksid. Sihtkapitalide summade kasutamise ja hoidmise kohta leidis komisjon, et tuleks teostada kasutamist ja hoidmist Hariduse- ja sotsiaalministri poolt kokkuleppel Majanduseministriga näidatud rahaasutustes ja korras.

Lõpuks juhiti ka tähelepanu selle peale, et meie Londoni saatkonna maja veel seni valitsuse nimele kinnitamata on, vaid seisab selle ostjate, Puhkide, nimel.

Ette kandes riigi majapidamise aruande komisjoni töö tulemusi, teen ettepaneku komisjoni nimel,

see seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

Seaduseelnõu võetakse vastu I lugemisel kolmepäevalise vaheajata I ja II lugemise vahel.

9. Toitlusministeeriumi tegevuse 1918.—1923. a. aruande kinnitamise seadus — I lugemisel.

Riigi majapidamise aruande komisjoni aruandja M. Adamson: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Et ilmasõja ja sellele järgnevatel rasketel aegadel, eriti aga Saksa okupatsiooni lõppedes, toitlusolud olid riigis väga rasked, ja et üldist nälga ja viletsusi nii sõjaväes kui ka elanikkude seas ära hoida, varustada linnu ja aleveid kui ka sõjaväge toidu- ja tarbeainetega,

samuti puuduva loomatoidu sissevedu ja meil leiduvate ainete väljavedu korraldada, oli tähtsamate toiduainete riigimonopoliks võtmine möödapääsemata. Selleks asutati siis iseseisev toitusministeerium, kes siis oma ülesande nii hästi-halvasti, kui seekordsed ajad ja olud seda lubasid ja võimaldasid, ka täitis. Toitusministeeriumi eelkäijaks olid õieti Eesti ja Põhja-Liivimaa kubermangude toituskomiteed. Nimetatud komiteed tegutsesid 1916. ja 1917. aasta Eesti tegelaste juhtimisel. Saksa okupatsiooni saabudes, võttis okupatsiooni valitsus need üle, nimetades neid Landesversorgungszentrale'ks. Eesti iseseisvuse saabudes võttis siis omakord Ajutise Valitsuse poolt ellukutsutud toitusministeerium Saksa okupatsiooni toitus-keskkorralduse, s. o. Landesversorgungszentrale, mida ma juba nimetasin, omakord ühes varandusega ja asjaajamisega üle. Toitusministeerium ise tegutses Vene ajutise valitsuse poolt 5. mail 1917. aastal väljaantud seaduse põhjal. Ta tegevus algas 13. novembril 1918. aastal ja lõpetas oma tegevuse Eesti vabariigi ajutise valitsemise korra § 12-a — RT 53/54 1921. a. 15. juuni 1921. a. — eriseaduse põhjal 1. oktoobril 1921. a. Töötas seega 2 aastat ning 10½ kuud.

Toitusministeeriumi likvideerimiseks määrati valitsuse poolt neljaliikmeline likvideerimise erikomisjon. Komisjon algas oma tegevust 1. oktoobrist 1921. Komisjonil oli peale nelja liikme veel 24 ametnikku ja lõpuks komisjoni likvideerimise korral 7 ametnikku. Komisjoni tegevus kestis kuni 31. detsembrini 1923., töötades seega 2 aastat ja 3 kuud.

Komisjoni töötulemused esitati Riigikontrollile 17. detsembril 1923. Komisjoni poolt kokkuseatud lõpuaruandes oli näidatud Mk. 82.573.475.82 suurune puhaskas. Riigikontrolli poolt tehtud muudatuste tagajärjel, millega ka seekordne kaubandus-tööstus- ja maanduseminister lõpuks ühinesid, kujunes ülejäägi asemele Mk. 22.438.335.95 suurune puhaskahju. Pärast pikki sõelumisi ja summade ümberpaigutusi esitati aruanne Majanduseministri kaudu Vabariigi Valitsusele 30. mail 1930 ja valitsuse poolt 17. juunil 1930 Riigikogule. Seega on käesoleval seadusel seljataga 12-aastane ajalugu. Toitusministeeriumi likvideerimine anti endise kaubandus-tööstusministeeriumi poolt 6. juulil 1929 Majanduseministeeriumile ja viimase poolt 12. septembril 1929 riigikassa rahanduseosakonnale üle ja esitati siis valitsuse poolt 17. juulil 1930 Riigikogule.

Riigikogu riigi majapidamise aruande komisjon, käesolevat seadust arutades, avaldas soovi, et tulevikus ühes riigi eel-

arve täitmise aruandega tuleks esitada komisjonile ülevaade nii toitusministeeriumi kui ka teiste likvideeritavate riigiasutuste ja ettevõtete arvete liikumise seisust. Samuti Riigikontrolli ülevaade nende arvete revideerimiste tulemustest. Neid sooviavaldusi silmas pidades esitati komisjonile täiendavad materjalid, mistõttu esmakordselt on ka seaduse seletuskirjas ära toodud lõpetamata jäänud asjade käik ja arvete seisu kokkuvõte 1. jaanuarist 1931. Sealjuures ka aktiiva, passiva ja deebitoride arvetel lahtiseisvad võlad, samuti erasikute ja asutuste arvetel lahtiseisvad võlad j.n.e., millega lugupeetud Riigikogu liikmed ise ka nüüd esmakordselt tutvuneda võivad. Valitsuse poolt määratud ja riigikassalt saadud summade aruanded on Riigikontrolli poolt juba varem revideeritud, Riigikogule esitatud riigi 1918.—1921. a. eelarve täitmise aruandeis sees, mis Riigikogu poolt juba vastu võetud.

Kuna käesoleval seadusel on seljataga 12-aastane ajalugu, kuritarvituses süüdi mõistetud ametnikud on karistatud, võlgnikkudelt osa võlga sisse nõutud, ja selle võla ülejäänud osa on selgitamisel ja sissenõudmisel, — seda kõike tähele pannes teen Riigikogu riigi majapidamise aruande komisjoni nimel ettepaneku,

käesolev seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

Seaduseelnõu võetakse vastu I lugemisel kolmepäevalise vaheajata I ja II lugemise vahel.

10. Endise kaubandus-tööstusministeeriumi kaubandusosakonna kaubaoperatsioonide ja riigi kaubaagentuuri tegevuse 1919.—1925. a. aruande kinnitamise seadus — I lugemisel.

Riigi majapidamise aruande komisjoni aruandija J. Soots: Lugupeetud rahvasaadikud! Käesolev seadus viib meid tagasi selle aja juurde, kus Eesti riik oli loomise ajajärgus. Neid aastaid, mis sellest on möödunud, ei ole väga palju, olukord on aga nüüd hoopis teistsuguseks muutunud. Et sellest aruandest siiski aru saada, siis on tarvis meelde tuletada seda olukorda, missuguses kaubandus-tööstusministeeriumi kaubandusosakond kui ka kaubaagentuur olid ellu kutsutud ja tegutsesid. Kui Eesti riik loodi, siis meie maa oli kaupadest tühi, midagi ei olnud saada. Aga ometi oli kaupa tarvis kõigepealt vastloodud riigiasutustele enesetele. Ja siis jõudis Vabariigi Valitsus arvamisele, et teisiti ei saa, kui tuleb kaubandus-tööstusministeeriumi juurde sarnane osakond ellu kutsuda, kes eeskätt riigile ja selle kõrval ka võib-olla tervele

rahvale muretseb kaupu. Vene ministeeriumide korraldamise seaduses on sarnane osakond ette nähtud, nii tuleb selle osakonna asutamist lugeda seadusepäraseks. Enam veel, selle aja olude kohta tuleb tema asutamist lugeda ka otstarbekohaseks seepärast, et sel ajal tõesti ei olnud kuski vabal turul kaupu saada. See kaubandusosakond tegutses kuni septembrikuuni 1920, see tähendab selle ajani, kus juba meie vabadusesõda oli lõppenud, kus meil enam-vähem rahulik olukord hakkas valitsema. Kuna aga kaubandusosakond oli enese vastu suurt nurinat tekitanud, seal tulid ilmsiks kuritarvitused, siis selleaegne peaminister oma otsusega 27. septembrist likvideeris kaubandusosakonna. Selle asemele loodi aga samal ajal teine asutus, nimelt Eesti kaubaagentuur. See vormiliselt ei olnud sarnane riigiasutus, nagu kaubandusosakond, vaid tema tegevuse aluseks oli eriline määrus 25. septembrist 1920, mis Riigi Teatajas välja kuulutatud. Kui nüüd küsida, kas selle kaubaagentuuri asutamine oli seadusepärase, siis tuleb selle peale eitavalt vastata, sellepärast et sarnase asutuse ellukutsumine oleks pidanud sündima seaduseandliku sanktsiooniga. Kas see sanktsioon oleks olnud sel ajal tegutseva Asutava Kogu või selle seaduseandliku delegatsiooni poolt, või oleks seda teinud Vabariigi Valitsus, kelle teatavatel kordadel oli ka seaduseandlik võim, see on ükskõik, kuid ei saa sarnast asutust ellu kutsuda.

Kui küsida, kas sel ajal, kui kaubaagentuur ellu kutsuti, see ellukutsumine oli otstarbekohane, siis näib, et ka selle peale tuleb vastata eitavalt. Sel ajal hakkas kaupasad rohkem ja rohkem turule tekkima, ka eraettevõtjate kaudu, oli maksev küll litsentside süsteem, aga oli juba vaieldus käimas, kas ei tuleks litsentsid üldse ära kaotada. Ja meie teame, et mõni kuu pärast seda kaotatigi litsentside süsteem ära. Ja kuna kaupasad hakkas küllaldaselt sisse valguma, oli juba näha, et Eesti kaubaagentuur oma kaupasad selle hinnaga ei suuda kuidagiviisi likvideerida, millega ta sisse ostnud, siis toleaegne valitsus 15. juunil 1921. aastal otsustas kaubaagentuuri likvideerida. Likvideerimine ise kestis 4 aastat ja jõudis lõpule 1925. aastal. Likvideerimise tulemusena on see aruanne, mis esitatud Riigikogule kinnitamiseks.

Kui vaadata nende mõlemate asutuste tegevust selles suhtes, kas need kasu või kahju toonud üksikute operatsioonide järele, siis näib, et üldsummas kaubandusosakond on andnud teatava kasu, kuigi seal mõningad operatsioonid on kahju andnud. Mis puutub aga kaubaagentuuri

risse, siis, välja arvatud mõned üksikud operatsioonid, mille juures pärast peatun, on tema andnud suuremaid kahjusid.

Mis puutub asjaajamisesse enesesse, et temast aru saada, siis tuleb kõigepealt meelde tuletada, et meie riik oli sel ajal loomisel, riigi eesotsas olevatel inimestel, keda uute ametite peale määrati, ei olnud isegi kogemusi. Suur hulk inimesi, keda tuli ametisse panna väiksematele kohtadele, olid oma tegevuse poolest õieti tundmatud. Ametisse sattusid juhuslikud isikud, kellel ei olnud vilumust ja kogemust, ja kelle kohta pärast selgus, et need rohkem tegutsesid isiklikkudes huvides, kui riiklikkudes huvides. Kui vaadata, kuidas operatsioone toimetati, siis näib, et kui taheti mingit kaupa saada, siis leiti mõni agent, kes kas väljamaalt oli sisse sõitnud, ehk kes meie kodanikkudest tahtis välja maale sõita. Sellega sõlmiti leping, et ta muretseb kauba, anti temale avanss ette. Kui aga kaup kohale jõuab, selgub, et see on alaväärtuslik. Kuna rahasummad on ette antud, paremat kaupa ka saada ei ole, võetakse see vastu ja jagatakse välja ning saadakse kahju. Nii võiks nimetada näituseks kivisööstmise operatsiooni. Sõlmiti leping esimese järgu New-Castle kivisöö peale. Kui kivisüsi kohale jõuab, siis selgub, et siin ei ole tegemist mitte üksi esimese järgu New-Castle kivisööga, vaid kaup pole üldse kivisüsi, vaid kivisööperu, mis kivisöö söelumisel söela alla jäänud. See jagatakse asutustele välja, asutused ei ole temaga rahul, nõuavad hinna alandamist. Tagavarad sadamas lähevad põlema, ja riik peab võtma enda peale ümarguselt hinna suhtes 10 miljonit marka kahju, ja kui tulekahju juurde arvata, siis 11 miljonit kahju.

Umbes sarnane on lugu bensiini ostmisega. Ostetakse bensiini, peab olema hea bensiin. Jõuab siia, on halb. Müüakse maha ja saadakse 8 miljonit kahju.

Edasi, ostetakse rukkijahu, peab olema hea jahu, jõuab kohale, on halb jahu, kipub kopitama minema. Müüakse välja, saadakse 11 miljonit kahju. Nafta. Peab olema hea nafta, tuleb aga kohale, siis selgub, et on mingi tõrva segu, mida asutused ei taha tarvitada, ja saadakse kahju. Kaubandusosakond, kes seda tellis, võttis üle ühe miljoni, kaubaagentuur, kes seda realiseeris, võttis 7 miljonit marka kahju. Nõnda on mitme ja mitme kaubaga.

Kui vaadata kaubaagentuuri tegevust, siis ta on umbes sarnane, kuid kuritarvitusi on veel rohkem. Ta tegutseb harilikult kahjudega. Mõnede kahjude selgitamine on kestnud kuni viimase ajani. Näituseks võtame Londoni kaubaagentuuri, kust on tellitud 50 tuhat komplekti poolpiduseid sõduririideid. Kui need aga ko-

hale jõudsid siis selgus, et need suurelt osalt olid nÄrud, õige väikene protsent oli neist tarvituseks kõlbulik. Tekkis protsess, mis kestis kohtutes kuni viimase ajani. Ja imelik küll, isegi mõni kohus on leidnud, et Eesti riik ei ole kahju saanud selle läbi, et korralikkude riiete asemel oleme nÄrusid saanud. Ehk jälle Berliini kaubaagentuuri kaudu tellitud kaalisoola. Ta hind oli kõrge, jõudis kohale, siis tuli odavama hinna eest välja müüa, sest eraettevõtted müüsid odavamalt. Saadi 7 miljonit kahju. Nõndasamuti mitmesuguste kantseleitarbete pealt ja muude pealt. Samuti telliti seal sõdurite tekkisid. Jõudsid kohale, olid verised nÄrud. Tuli sõdurite tekkide asemele kasutada hobustetekkideks.

On aga siiski ettevõtteid, mis on kasu toonud. Kõige suuremaks kasutoojaks osutus linamonopol. Linamonopol õieti tekkis ellu järk-järgult. Esiteks ei olnud ta monopolina mõeldud, vaid ta oli sunnimüük, selleks, et valuutat saada. Müügioigus ei olnud antud ühele, vaid mitmele asutusele ja nende käest võeti kohustus, et nad valuuta, mis nad saavad, peavad riigile edasi müüma. Lõpuks riik võttis selle lina edasimüümise monopoli enda kätte ja kui ta niikaugale jõudis, siis ta hakkas ka suuremat kasu linamonopolist saama. Komisjonis selgus, et linamüüjatele kodumaal on makstud 162 miljonit, müüdüd linade eest on saanud 670 miljonit, nõnda et kasu oleks teenitud 518 miljonit. Kuna aga riigil linade vedamisega kulused olnud, mis siin tulevad maha arvata, siis jääb puhaskasu 418 miljonit. Nagu sellest näete, põllumeestele on makstud umbes $\frac{1}{4}$, kuna $\frac{3}{4}$ on saanud riik.

Järgmine suurem ettevõtte, kus kasu saadud on „Revalis“. Ta kasusumma on esitatud ümmarguselt 167 miljonit. Muidugi riigi kaubaagentuuri seisukohalt on see ka puhaskasu, kui aga meelde tuleb, et riigi kaubaagentuur ei olnud mitte iseseisev asutus, vaid ta oli ikkagi sisuliselt riigi ettevõtte, siis riigi seisukohalt ei saa „Revalise“ kasu kasuks nimetada, sest „Revalise“ kaupadest on 86% müüdüd sunniviisil riigiasutustele kindla hinnaga. Selle kasu, mille sai kaubaagentuur, maksis riik ise välja oma asutuste kaudu. See on riiklikult seisukohalt ühest taskust teise panemine, kuna sisuliselt kasu ei olnud.

Järgmine suurem kasusumma on 77 miljonit ja see on saadud kursivahest. Kursivahe muidugi kaubaagentuuri kui ettevõtte seisukohalt on kasu, aga kui vaadata riiklikult seisukohalt, siis ei ole see kasu. Seepärast kui ütleme, et Eesti rahakurs langes, ja et riik sai rohkem Eesti marke Inglise naelte eest, siis see

ei ole riigi kasu, sest Eesti raha väärtus on langenud, ta ostujõud on sedavõrd vähem, kuivõrd kasu on saadud.

Vähemat kasu on saadud metsamüügist ja muudest ettevõtetest, mis tõesti ka reaalne kasu on. Lõpusummana, nagu esitatud seadusest näha, oleks riik saanud bruttokasusid 680 miljonit ümmarguselt ja kahju — 331 miljonit, nõnda et puhaskasu jääks 348 miljonit marka. Aga nagu ma ütlesin, kui teatavad korrektiivid teete „Revalise“ arvel, mis õieti ühest taskust teise panemine on, samuti kursivahede arvel, siis tegelik kasu väheneb üle 200 miljonit marga ja jääb järele 130—140 miljonit marka, ja see on kõik see kasu. Riigikontrolli aruanne ütleb üldkokkuvõttes sõnasõnalt järgmist: „Kui aryesse võtta, et suurematest operatsioonidest on kasu annud: „Revalis“ (mille kohta eraldi aruanne olemas) Mk. 167.485.429.—, linamonopol Mk. 418.312.261.—, kokku Mk. 585.797.690.—, siis on selge, et kõikidest teistest kaubandusosakonna ja riigi kaubaagentuuri operatsioonidest on riik ainult kahju saanud ja nende kahjude katteks eelnimetatud operatsioonide ülejääkidest kulutanud Mk. 55.756.563.—

Kui veel „Revalise“ aruande juure tagasi pöörata, millest näha on, et selle operatsiooni pealt saadud kasusummast Mk. 167.485.429.46 on umbes 86,5% annud riigiasutused, siis võib konstateerida, et ainuke tulutoov operatsioon riiklises kaubanduslises ettevõttes oli linamonopol, millest tegelikku kasu on saadud.“

See oleks õieti see lõpubilanss niihästi arvuliselt kui ka sisuliselt. Riigi majapidamise aruande komisjon, arutades seda aruannet, oli huvitatud ka, kuikaugale nende summade sissenõudmine on jõudnud, ehk mis on sellest kätte saadud, mille peale likvideerimise ajal Vabariigi Valitsuse või Riigikontrolli poolt nõudmised on esitatud. Siis selgus, et suur osa neist asjadest oli lõpustaadiumi jõudnud, suur osa oli kohtutest läbi. Kohtus tulid mõned nõudmised, mis riigi poolt esitatud, rahuldada, ja teiselt poolt rahuldada asutuste nõudmised, mis riik pidi välja maksma, nagu näiteks Pärnu linatööstusele, kes nõudis riieilt umbes 13 miljonit. Riigikohus rahuldada selle nõudmise ja riigil tuli see summa välja maksta.

Kõige selle aruande arutamise juures selgus, et asiaajamine neis asutustes väga ja väga palju soovida jättis, ning et kuritarvitusi on seal mitmel ja mitmel puhul olnud. Siin on aga ka tehtud, mis teha võidi: tagantiärele on süüdlasi vastutusele võetud, nõudmised on esitatud. Mõned üksikud nõudmised on veel pooleli jäänud, kuid suurem hulk on lõpuni viidud.

Kuna arvuliselt see aruanne on õige ja

kooskõlas raamatutega, siis riigi majapidamise aruande komisjon ühines Vabariigi Valitsuse ettepanekuga, seaduseelnõu esimesel lugemisel vastu võtta.

J. Tõnisson: Austatud Riigikogu liikmed! Eesti riigi kaubaagentuur-talitus on olnud aastate jooksul, iseäranis Riigikogu valimiste aegu, väga põnevaks aineks. Selle arvel ja selle abil on tehtud kihutusetööd, on mõjutatud avalikku arvamist. Ja paratamata on sellel olnud ka teatavad tagajärjed. Praegu on see aine aruandja poolt käsitatud objektiivselt ja kainelt. Nüüd võib sellest kahtlemata kõneleda ka avalikult, ilma et selle juures tekiks endist ärevust. Aruandja seisukohti kuulates tundub aga, et siin mitte küllalt ei ole suudetud tabada seda kui ajaloolist ainet, sest ajaloolistest seisukohtadest saab ikka ainult siis öieti aru, kui neid käsitatakse vastava ajajärgu olude kohaselt. Nüüd tagantjärele aga hinnates asju praeguse olukorra olude lähtekohtadelt, kujuneks otsus teataval määral kohatuks.

Sellelt seisukohalt võib ka öelda, et kui praegu küsimust käsitada, kas Eesti riigi kaubaagentuur-talituse ehk „Erkati“ asutamine oli seadusepärane või mitte, siis peab silmas pidama selle aja olusid. See oli 1920. aastal. Siis oli Vabariigi Valitsusel õigus sarnaseid küsimusi otsustada. Asutava Kogu seaduseandlikul delegatsioonil ehk Asutaval Kogul oli tagantjärele võimalus neid otsuseid tühistada. Seda ei ole aga mitte sündinud. Seega on Vabariigi Valitsuse otsus püsima jäänud seaduslikult.

Kas Eesti riigi kaubaagentuur-talituse asutamine otstarbekohane oli, selle kohta saab otsust anda alles siis, kui ligemalt silmas pidada motiive, mille pärast tarvilikuks tunnistati see samm astuda. Teatavasti pidi Vabariigi Valitsus minu juhtimisel vabadusesõda lõpetades sõjamajapidamist järk-järgult likvideerima asuma. Vabariigi Valitsusel tuli sõjamajapidamist lõpetades kogu rahvamajanduslikku korraldust ja tegutsemist üle juhtida rahuaaja oludesse. See ei olnud aga mitte kerge. Kuna meil sõja ja revolutsiooni tagajärjel isegi endised rahvamajanduslikud organid suurel määral olid halvatud ja desorganiseeritud, siis tuli seda uuesti üles ehitada. Peale selle puudusid aga meie rahvamajapidamises tähtsad osad iseseisva rahvamajanduse organisatsioonist ja organidest ehk elunditest. Seepärast ei saanud sõjaoludest rahuoludele üle minnes mitte silmapilkselt neid elundeid luua, vaid need pidid järk-järgult arenema. Muu hulgas oli sõjaaja oludes kaubandus-tööstusministeriumi kaubandusosakonda koondatud

suur osa kaubanduslikku tegevust ja kogu majandusliku elu nõuete rahuldamist. Nagu aruandja öieti tähendas, kaubandusosakond pidi rahuldama kaitseväge või sõjaväe, riigiasutuste kui ka ühiskonna nõudeid. Sellejuures oli sõjaaja oludes tarvilikuks tunnistatud, et kaubanduslike operatsioonide läbiviimiseks üksikutel korradel pidi luba või litsentsi olemas. Litsentside andmise korda oli süvendatud Vabariigi Valitsuse poolt juulikuul 1919, kus ka linamonopol oli rohkem välja arenenud. Litsentside andmise kohta pidi väliskaubanduse nõukogu otsuse tegema. Sellejuures selgus, et litsentside väljaandmise alal olid tekkinud kuritarvitused. Kaubandusosakonna tegevusest kuuldi halba rohkem ja rohkem. 1920. aasta esimesest poolest oli juba kuulda, et seal asjad korras ei ole. Kaubandus-tööstusministri äraoleku ja haiguse puhul tuli peaministril nende küsimustega eriti tege mist teha, kuna kaubandus-tööstusministri kohustetäitmine Vabariigi Valitsuse otsusel tema peale oli pandud. Sellejuures ei läinud aga korda süüdlasi tabada. Ustavatest allikatest kuuldus, et pidi tegemist olemas suuremate meeleheavõtmistega. Teated tulid väljamaalt. Asja ligemalt jälgides ei saadud sellele jälile. Kuritarvituste mõju oli aga tunda.

Sellepärast oli peaminister Vabariigi Valitsuse heakskiitmisel sunnitud augusti ja septembrikuul ette võtta laskma põhjaliku revisiooni, kus pidi selgitatama asjaajamise korda. Seal tuli avalikuks suuri puudusi, kuid avalikka kuritarvitusi ei saadud kindlaks teha. Nende puudustega ühenduses jõuti veendumusele, et kuritarvitused on olemas ja selle kõrvaldamine on hädatarvilik. Seepärast tuli likvideerida kogu kaubandusosakond, kuid üksikuid süüdlasi ja kuritarvituse osalisi ei olnud võimalik kindlaks teha.

Teiseltpoolt ei võidud aga kaubandusosakonda ära kaotada, ilma et tühi koht järele oleks jäänud. Kaubandusosakonnal olid olemas suured kaubalaod sõjaväe, riigiasutuste ja tarvitajaskonna jaoks. Neid tuli likvideerida, operatsioone tuli lõpule viia. Osalt ulatusid need operatsioonid tagasi 1919. aasta sügisesse ja suvesse.

Teiseltpoolt oli tarvis kogu üleminekut sõjamajapidamiselt vabale äritegevusele kindlustada. Vabariigi Valitsuses jõuti otsusele, et hädaohtlik oleks korraga avada kõik sisseveo võimalused ja vabaks anda sissevedu, ilma et oleks kindlustatud teatav tasakaalustus meie ostuvõime ja sissevoolavate kaupade väärtuse vahel. Teatavasti oleme meie vabadusesõja alustanud ja läbi viinud ilma tõsise rahvusliku kapitalita. Suurelt osalt tuli sõjaväe tar-

vidusi rahuldada rekvisitsioonide ja sundostude teel, mille vastu olid antud ainult kviitungid. Need tulid välja osta, teisi kulusid ja nõudeid tuli rahuldada.

Selleks oligi linamonopoli korraldus ette nähtud, tarvilikka summasid saada.

Teiselt poolt katsuti metsasaaduste väljavedu selleks kasutada, et välisraha murtseda.

Kõik see oli aga väga piiratud. Oli karta, et kui meie oma kaupade nälga lubame vabalt kustutama hakata, siis paratamatult ostetakse rohkem kui jõutakse maksta. Meie maksuvõime viiakse tasakaalust välja, ja siis on paratamatuks tagajärjeks see, et Eesti mark langeb, — meie rahaväärtus devalveeritakse. Ja siis ei tea, kuidas meie oma majapidamist suudame korraldada.

Sellepärast tunnistas Vabariigi Valitsus tarvilikuks järk-järgulise ülemineku sõjamajapidamiselt rahuaja majapidamiselle, — eriti kaubanduslikul alal. Sellelt seisukohalt ei tahtud vabaks anda kõikide kaupade sissetoomist, kuigi litsentside süsteemi ei tahtud enam edasi pida, kuna selle süsteemiga ühendusesolevad puudused ja kuritarvitused küllalt selged olid. Mis pidi aga siis tehtama?

Meie jõudsimme otsusele, et meie järkjärgult vabaks andes kaupade ostmist ja sissevedu ei tohi litsentside juurde peatuma jääda, vaid peame mingi kunstliku võistluse looma, et sissevedajad ei hakkaks siseturu kaupade nälga ära kasutades hingehinda võtma, mille vastu olime sunnitud olnud abi otsima kangetest karistustest.

Selleks nüüd, et seesugust järk-järgulist üleminekut võimaldada, astusime ühendusse Tallinna börsiga, kelle abil meie tahtsime võimaldada teatavate kaupade kontingentide sissevedu, ilma et tarvilik oleks valitsuse poolt litsentse anda. Börsikomitee esindajaga olid minul kui tolleaegsel peaministril ja kaubandus-tööstusministri kohustetäitjal, veel enne nende määruste maksmanemist põhjalikud läbirääkimised. Meie jõudsimme ühes börsikomitee esindajaga otsusele, et need kaubad, mida vajab meie arenev tööstus, iseäranis väiketööstus ja käsitööstus, peavad vabaks antama võimalikult pea ja takistamatult. Ei oleks mitte karta olnud, et nende sissevedu ülearu laialiseks läheks. Seepärast pidi teatav osa otsekohe vabaks antama. Muude kaupade suhtes pidi aga kontingent üles seatama 6 kuu peale, kuna börsikomitee esindajaga räägiti läbi — Tallinna vanemate firmade kogemusi arvesse võttes, — kuipalju meil on normaal-aegadel sisse veetud ühest või teisest aineist. Selle järele tuli otsustada, kuipalju tuleks meil tollekordsetes oludes hädasti

sisse vedada. Selle kontingendi pidi valitsus kindlaks tegema 6 kuu peale, nii et siis börsikomitee üksikutele firmadele vähempakkumise teel annaks sisseveo luba. Seega oleksime meie litsentside andmise tarvidusest üle saanud.

Meie kartsime aga, et börsikomitee kutsel kokkutulevad ärimehed oma väikese arvuga kergesti võivad kokku leppida selle poolest, et nemad hindu ülearu kõrgel hoiavad. Meile oli ju küllalt teada, kuidas Vene ajal metsaoksjonitel hindu ülearu on hoitud, kus pakkujad omavahel kokku rääkisid, et üle teatava hinna keegi ei paku. Meil oli karta, et kui nüüd ettevõtjad tulevad kokku ja näiteks peavad pakkuma võimalikult väikest sisseveohinda soolalt, suhkrukt või jahult, siis kergesti võidaks kokku leppida, et üks ringkond võtab kalli hinna eest suhkruveo enda peale, teine ringkond jälle toob kalli hinna eest jahu; kolmas ringkond toob kalli hinna eest petrooleumi, ilma et vähempakkumisest suurt välja tuleks. See oleks aga kahtlemata tarvitajaskonna keskel tekitanud põhjendatud pahameele ja vaenulikkuse riigi ja Vabariigi Valitsuse vastu, kes seesuguse korra kaubanälja ajal maksma pani. Et ära hoida niisuguseid omakasulisi tehinguid ja võtteid, oli tarvis leida mingi vahend, mis võiks reguleerivalt vahele astuda.

Et seesugust reguleerimist võimaldada riigi huvides ja tarvitajaskonna nõuete kohaselt, tuli luua võistlus-organ, mis huvitatud ei olnud kasuvõtmisest kaubaoperatsioonide pealt.

Seesuguseks organiks loodi Eesti riiklik kaubaagentuur-talitus. Tema ei pidanud ajama kasu taga riigikassa seisukohalt, tema ei tahtnud ka mitte riigistada kaubandust, nagu võitluse ärevuses tagantjärele on katsutud seletada. Eesti riiklik kaubaagentuur-talitus ei pidanud paraliiserima eraalgatust ega surnuks tegema erakaubandust, vaid ümberpöörduvalt, tema pidi jääma selleks riiklikuks organiks, kes võimaldas vabavõistluse kaubaoperatsioonide tegemisel. See oli üks tähtsamatest Eesti riikliku kaubaagentuur-talituse või „Erkat'i“ ülesannetest. Seega on seletatav, et riiklik kaubaagentuur-talitus ei ole välja läinud kaubaoperatsioonide tegemisele iga hinna eest.

Peale vajaliku võistluse kindlustamise oli aga veel teisi põhjusi, mispärast sarnast riiklikku organit oli tarvis luua. Muu hulgas olid meie kaubanduslikud organid, nagu ma enne tähendasin, isegi endise ajaga võrreldes purustatud. Olid tekkinud uued ettevõtted ja ärid. Nendel ei olnud aga mingeid ühendusi välismaal, ei olnud ka oma kapitali. Lähikäimine välisilmaga ja välisturuga oli enam kui raskendatud.

Ei olnud õieti võimalust sidemeid luua väljaspool, ei olnud isegi võimalust kaubanduslikku informatsiooni saada.

Eesti riigi kaubaagentuur-talitus pidi iseäranis meie välisesindajate kaudu — eriti Berliini ja Londoni kaubaagentuuride abil — muretsema tarvilikku informatsiooni ja tarvilikka võimalusi äriliste sidemete loomiseks meie ja välisilma vahel, ilma et ta oleks kuidagi huvitatud olnud teiste ühenduste lagunemisest, vaid ta pidi aitama uusi ühendusi luua.

Teisestküljest oli selge, et meil tuleb rohkem ja rohkem päevakorradele, kui juba rahul oli tehtud, kaubanduslik läbikäimine Nõukogude Venemaaga. Meil oli aga selge, et kui meie inimesed hakkavad seal läbi käima üksikult, siis on seal valitsevate normide ja olukorra tagajärjel kahtlemata karta, et meie inimesed seal võivad hädaohtu sattuda ja endid ära põletada. Seepärast pidi „Erkat“ edaspidi koondama oma ümber meie ettevõtte, et siis tema firma all saaksid meie ettevõtte tarbekorral Venemaaga läbi käia, ilma et üksik inimesed ja firmad tarvitseksid sinna üksikult tegutseda minna. Et see seisukoht õigustatud oli, näitas pärastine Eesti kaupmeeste liidu ja selle üksikute tegelaste saatuse Venemaal. Niipalju, kui andmeid käepärast, sattusid need ettevõtjad kitsikusse ja said lühikese ajaga üle 30 miljoni Eesti marga kahju nende katsete puhul, mida nad läbikäimises Venemaaga ette võtsid.

Vaheaeg kl. 19.20 min.—kl. 19.40 min.

J. Tõnisson (jätkab kõnet): Alles kui kõiki neid kaalutlusi silmas pidada, saame meie õige ettekujutuse nõndanimeetatud „Erkat'ist“ ja selle iseloomust ning ülesannetest.

Meie siseturu varustamise alal pidi tema tarbekorral vahele astuma, et hindu alla pakkudes ainult siis kaupsid sisse vedada, kui erafirmad ja ettevõtte seda oleksid tahtnud teha ainult liiga kõrgete hindadega, kui litsentside puudumisel oleks tulnud seisukorra ekspluateerimist ette erahuvi seisukohalt. Tema ei pidanud aga mitte kaubitsema hakkama, et kasu saada. Alles siis, kui seda õieti silmas pidada, saab „Erkat'i“ asutamisest aru. Kui aga nüüd tagantjärele tahetakse „Erkat'i“ olemasolu ja tegevust hinnata sellelt seisukohalt, kas tema tegevus ärilist kasu tõi, siis tähendab see, et temast täiesti ekslikult aru saadakse.

Teiselt poolt peab aga rõhutama, et „Erkat'il“ ehk Eesti riigi kaubaagentuuril ei olnud üldse võimalust iseseisvalt kaubanduslikult tegutseda. Ta asutati 25. septembril 1920, kuid ta ei hakanud oma ülesande kohaselt iseseisvaid operatsioone

tegema, vaid tema peaülesandeks oli likvideerida kaubandusosakonna ladusid ja lõpule viia selle operatsioone. Kui aga siiski tuli riigiasutustel tarvis sisse osta üht või teist ainet, iseäranis tootlusministeeriumil, siis ei teinud seda kaubaagentuur mitte omal arvel, vaid ta talitas siis vastava asutuse ülesandel. Nõnda on tema pea kõik operatsioonid läbi viidud teiste riigiasutuste nõudmisel ja õieti juba nende poolt kindlakstehtud alustel. Tingimused olid välismaa firmadega kindlaks tehtud üksikute asutuste poolt, ja alles siis sai kaubaagentuurile ülesandeks operatsiooni vastava riigiasutuse heaks läbi viia. Ainult üks suurem operatsioon viidi läbi, ilma et oleks üksikut riigiasutust olnud, kes selle operatsiooni oleks omalt poolt ette valmistanud ja seda oma jaoks läbi viia lasknud. See oli riigiametnikkude varustamine riidega. Selleks osteti Inglise firmalt 20.000 arssinat kaleviriiet. Kõik teised operatsioonid sündisid vastava asutuse arvel ja ülesandel. Kaubad, mis „Erkat'i“ kaudu telliti, ei saanud ülepea kaubaagentuuri ladudesse, vaid läksid otsekohe neile asutustele, kellele nad olid määratud.

Nõnda oleks täiesti ekslik nüüd välja arvata vastavate operatsioonide tulemusi kaubaagentuuri kahjude ja kasude arvel! Need operatsioonid pidid oma tulukuse poolest langema nende riigiasutuste arvele, kelle nõudmisel ja algatusel need läbi viidi.

Kui seda arvesse võtta, siis on täiesti ekslik Riigikontrollil sel kujul järeldada, nagu oleksid riigi kaubaagentuur-talituse operatsioonid puhas kahju andnud 54 miljonit marka. Sarnane kahju ei ole „Erkat'i“ operatsioonide arvel olemas, vaid see summa on saadud nähtavasti ainult sel teel, et kõik operatsioonid, mis „Erkat'i“ olemasolu ajal tehti, tema arvele on pandud, mis aga täiesti ekslik.

Edasi on juba varem tähendatud viisil ka kaubandusosakonna ladude pealt saadud kahju pandud nähtavasti just kaubaagentuuri arvele. Nende kahjudega ei ole aga eeltoodud põhjustel kaubaagentuuril midagi tegemist. Ei või öelda, nagu oleks kaubaagentuur selle ülesande, mis tema peale pandi, halvasti täitnud või asja lohakalt ajanud. Järelikult ei saa öelda, et riikliku kaubaagentuuri asutamine oleks olnud otstarbekohatu. Ei ole ka võimalik öelda, nagu oleks see töötanud suure kahjuga.

Ei ole ka võimalik öelda, et kaubandusosakond kõikides nendes operatsioonides, mis kahju on toonud, lohakalt oleks talitanud või otstarbekohatult opereerinud. Kaubandusosakonnal ei olnud ülesandeks tuua kasu, vaid see oli sõja ülades

tõusnud hädaorganisatsioon üldiste kaubanoüete rahuldamiseks, iseäranis meie sõjaväe ja riigiasutuste varustamiseks tarvilikkude ainetega. Et selle juures sõjaoludes ei saadud kõige parematest allikatest osta, et operatsioone ei saadud kasuga läbi viia, on tolle aja olude seisukohalt täiesti arusaadav ja paratamata.

Iseäranis on aga kursilangus toonud väga paljude kaupade arvel kahju, mida muidu ei oleks olnud. Kaubaagentuur likvideeriti tegelikult küll alles juunis 1921. Niipalju kui mäletan, — 15. juunil 1921 võeti vastu vastav valitsuse otsus. Kuid tegelikult pandi kaubaagentuuri talitused seisma juba 1920. a. lõpul. Nõnda ei olnud temal üldse võimalust iseseisvalt faktiliselt tegutseda. Kaubandusosakonna pänduse likvideerimine kestis aga aastaid. Selle likvideerimise juures ei ole kaubaagentuur-talitus mitte vastutav. Sest peale likvideerimist pidi seda tööd jätkutama rohkem bürokraatlikult. Sellejuures oli likvidatsioonid, nagu kõik meie likvidatsioonid, kasulikkuse seisukohalt enam kui piiratud. Sellepärast on tarvis ka üksikute operatsioonide tulemusi hinnates arvesse võtta ajaloolisi olusid, milles nad on läbi viidud ja lõpetatud. Alles siis saadakse asjadest ja nende käigust õieti aru.

Minul ei ole tarvis olnud isiklikult sõna võtta enda kaitseks. Sest mina kui valitsuse juht, olen kõige pärast, mis mina sellel alal teinud, võinud igalajal ennast kaitsta, ilma et keegi oleks saanud mulle mingit väärarust ette heita. Ei ole minul ka nüüd tarvis siin kuidagi vaidlusi esile kutsuda. Mina tahaksin aga sel puhul, kus riikliku kaubaagentuuri tegevuse lõputulemused fikseeritakse, tähelepanu juhtida ajaloolikkudele asjaoludele ja olukordadele, et nende tulemuste hindamisel siis õiged perspektiivid valitaks, kui neid tahetakse hinnata ja kui tahetakse tulemustest õieti aru saada.

K. T o n k m a n: Austatud Riigikogu liikmed! See on ju täiesti õige, et sõjaolusid arvesse võttes tuli siin Vabariigi Valitsusel erakordseid abinõusid tarvitusele võtta, et sõda pidada, meie majandusele korraldada, samal ajal riiki luua, sest Eesti riigi loomine, vabadusesõda ja kõik need asjad sündisid ühekorraga. Mina olen kaugel sellest ära, et siin tulla „Erkati“ tegevust arvustama, teda iseloomustama hakata ja tema kohta siin kas kiitvaid või laitevaid otsuseid anda. Kuid siiski mõnede asjaolude peale tahaksin tähelepanu juhtida, mis riigi majapidamise aruande komisjonis nende dokumentidega ja aruannetega avalikuks tulid, ja mille kohta ka Riigikogul õigus on oma sõna öelda ja seda tegevust hinnata. Kuid sellest aruandest selgub, et põllumeeste

ühe põllusaaduse artikli peale, see on lina peale monopol maksma pandi. Sel korral, kui linamonopol sisse seati, hinnati küll kõnedes ja lehtedes, et linamonopoli ellukutsumine on tarvilik rahamuretsemiseks, mida läheb sõjapidamiseks ja riigi loomiseks vaja. Kui aga nüüd riigi majapidamise aruande komisjonis selgus, et see linamonopoli kasu on läinud kaubaoperatsioonide kahjude katteks, mis tekkisid kaubaagentuuride ja sinna hulka kuuluvate äride tegevuse tõttu, siis jättis see väga halva mulje. Halva mulje sellepärast, et sel korral, kui linamonopol maksma pandi, oli põllumees erilisel raskes seisukorras. Raskes seisukorras sellepärast, et sõda oli võtnud maalt tööjõu igasugusel viisil. Sõda oli võtnud hobused ära, kellega põldu harida, sõda oli võtnud loomad ära, ja sõda oli jätnud maad harimata. Ja kui nüüd lõpuks see ainukene põllusaadus — lina — sel ajal oli olude sunnil veel ainukeseks rahasaamise produktiks lina — läks hoopis teiseks otstarbeks ja teiste ülesannete peale, kuhu ta mitte ei oleks tohtinud minna, siis on arusaadav põllumeeste pahameel. Lina eest makseti sel ajal välismaal võrdlemisi kõrget hinda. Aruandest selgub, et lina rahadega on ostetud igasuguseid kaupu. Neid on ostetud kõrge hinnaga, nende väärtus oli alaväärtuslik, ja see kõik sündis kitsastes oludes oleva põllumehe kulul. Aruandes öeldakse sõnasõnal, et linamonopol andis 418 miljonit marka kasu. Aga meil ei tule seda summat arvestada praeguste sentidega, vaid sel korral oli margakurss hoopis teine. Meie võiksimme seda praegu 10-nele kasvatada ja see teeb hoopis teistsuguse summa — 10 korda 400 miljonit välja. Vaadake, seda on meie põllupidaja toonud ohvriks... (V a h e l h ü ü e.) ma ei ütle just „Erkati“le“, vaid kõigi nende teiste operatsioonide ja teiste rahvakihtide majanduseel korraldamiseks. See raha, mis sel korral põllumehed kokku kandsid, ei oleks tohtinud mingil tingimusel nii moodi ära tarvitatud saada, vaid iga kaubaartikkel oma ette oleks pidanud omaga välja tulema. Ja põllumajandus on selle osa nüüd kaotanud, ja kui küsime, mis põllumajandus on selle vastutasuks saanud, kas on pärast põllumajandusele seda arvesse võetud, ja muudel aladel põllumajandusele vastu tulnud? Ka seda ei saa öelda. Meie teame väga hästi, kuidas hakati viljahindasid alla suruma, kuidas muude kaubaartiklite, raua ja süte saamisega lugu oli. Ja see kõlab nii kui muinasjutt. Veel rohkem, kui siin juhiti tähelepanu, et sel korral oli hädavajalik kõikide nende litsentside ja muude sisseseadmine, ja võib-olla et seda kõrget vahetasu ära hoida, võib-olla et see mõte õige oli, kahjuks kujunes aga see asi teistmoodi välja. Sest nende sõjaaegsete

kaupmeeste hulgas tekkis meil üle öö väga palju miljonäre. Kuidas need toimised, sellest ei maksa kõnelda, aga nähtavasti oli see aeg neile väga soodne. Ja näha oli, et nad ühepäevaliblikad olid, sest enamasti kõik need kaubamajad, mis sel ajal tekkisid, on kokku varisenud, ja need inimesed, kes kaubanduslikul alal Venemaal ja mujal tegutsesid, ei saanud siin küllalt kohaneda ja varisesid kokku, kui seda litsentsi-süsteemi enam ei olnud. Mina olen kaugel sellest, et seda kõike hindama hakata, aga ma tahtsin ainult mõned jooned tõmmata ja seda pilti ka teiselt poolt näidata, kuidas tol korral need olud olid. Kui ühelt poolt põllumajanduse seisukord meil erilisel raske, teiselt poolt aga selle saaduse eest, mis põllumehelt võeti, raha tõesti suurel hulgal saadi, siis oleks tahtnud küll loota, et ka põllumajandus sellest teatud osa oma olukorra paranduseks oleks saanud. Aga seda ei olnud. Need põllutööriistad, mis sel korral põllumeestele anti, ei olnud nimetamise väärt. On õige, et üht tegevust on pärast palju parem arvustada, kui ise selle tegevuse juhtimise juures olla. Kuid siiski selle juures on punase joonena läbi käinud algusest kuni senini, et see põllumajanduse osa meie riigis kõige väiksem olnud. Kuna teiste rahvakihtide huvid on küllaldaselt kaitstud.

Aruandja J. S o o t s (lõpusõna): Härra Tõnisson, kui tolleaegne peaminister, tõi meile ette need motiivid, mis olid õieti „Erkat'i“ asutamise põhjuseks, ja need kavad, kuidas „Erkat“ pidi tegutsema. See kõik on huvitav. Kuid meie arutame aruannet, ja aruanne on veidi teistsugune kui kavatsused, mis pärast ka teistsugustele järeldustele võib jõuda.

Härra Tõnisson ütles, et „Erkat'i“ asutamine juba sellepärast oli seadusepärane, et tol ajal oli Vabariigi Valitsusel niihästi täidesaatev kui ka seaduseandlik võim käes. Võib-olla see oli nõnda, võib-olla ka mitte. Asutav Kogu oli siis koos, ja tal oli seaduste andmiseks oma seaduseandlik delegatsioon. Siiski võib-olla, et sel ajal ka valitsus võis seadusi anda. Siiski oleks tarvilik, et Vabariigi Valitsus, andes ka seadusi, neile vähemalt vastava kuju oleks andnud, et seda lihtsusega ei saaks ära segada. Aga käesoleval juhul ei ole meil isegi otsekohest otsust „Erkat'i“ asutamise või kaubandusosakonna ümbermoodustamise kohta. On olemas vaid kaudne otsus, ja see kaudne otsus on juhtnöörid, kuidas kaubaagentuur peab tegutsema. Sellest võib ainult järeldada, et kui „Erkat'ile“ juhtnöörid on antud, siis ta ikka kuidagi viisi on ka asutatud, kuigi sellest juhtnöörist ei räägita. § 1 sellest juhtnöörist kõlab: „Riikliku kaubaagen-

tuuri ruumid tulevad tingimata ministeeriumi teistest ruumidest eraldada“. Nii siis konstateeritakse vaid kaudselt „Erkat'i“ olemasolu, kuid otsekohest asutamise otsust kuskilt leida ei ole.

Teiseks rääkis härra Tõnisson neist sõjaoludest, mis sel ajal valitsesid. Sõjaolud olid täiel määral maksivad kaubandusministeeriumi kaubandusosakonna kohta. Sel ajal, kus see asutus tegutses, olime meie tõesti sõjajalal, aga sel ajal, kui asutati kaubaagentuur, oli sõda lõppenud, ja meie sammusime rahule vastu, kuigi vast täiel määral ei olnud rahujalal. Ma tuletan meelde, 2. veebruaril 1920 tehti rahu, sama aasta mai algul saime meie venelastelt lubatud kulla kätte, nõnda et sellest ajast alates oli meil majanduslik olukord siiski teistsugune, kui see sõjaajal oli olnud. Samal ajal hakkas demobilisatsioon, mis järk-järgult 1. jaanuariks 1921 viidi täielikult lõpule, välja arvatud ohviterid. Ja septembri lõpul, kui kaubaagentuur asutati, olime küll rohkem rahu pool kui sõja pool, sest olukord oli hoopis teistsugune kui sõjaajal.

Edasi toonitas härra Tõnisson, et kaubaagentuur asutati selleks, et mitte mingeid kasusid saada, ja pandi ametisse isikud, kes mingit erilist isiklikku kasu „Erkat'ist“ peale palga, ei pidanud saama. Aga huvitav on märkida, et riigiametnikud, kes olid kaubandusosakonnas ametis, ostusid sedavõrt kõlbmatuteks, et nad kõik tulid ära ajada. Võib-olla see samm oli õige, aga asemele ei toodud riigiametnikke, kes oma tegevuse eest ikka rohkem vastutust peavad kandma, kui eraisikud, vaid loodi eraettevõtte, pandi ametisse eraisikud, kes osutusid veel enam kõlbmatuteks. Nende kohta loeme juhtnöörist: „kaubaagentuuri ametnikke ei loeta mitte riigiametnikkudeks.“ (V a h e l h ü ü e.) Vaat selles see asi seisabki, et kommertsalusel tegutsevaid eraisikuid ei saa teie nii raskelt karistada kui riigiametnikke. Eraisikute karistus on palju kergem kui riigiametnikkude karistus ühe ja sama süüteo eest. Ka olid nad huvitatud suurtest kasudest, sest kaubaagentuuris vastutavatel kohtadel olevad ametnikud said peale põhipalga veel kindlaksmääratud osa puhaskasust, mida välja arvestati vastava seaduse põhjal. Täheleb nemad said ka preemiaid. (V a h e l h ü ü e.) Seepärast on selge, et nemad olid sellest huvitatud, et kaubaagentuur töötaks kasudega, sest nad said sellest puhaskasust osa.

Ei saa ka õigeks pidada väidet, nagu ei oleks õiglane selle asutuse kasusid ja kahjusid üldse esile tuua seepärast, et asutuse eesmärk ei olnud sugugi kasu saada, vaid riigiasutusi varustada. Kaubaagentuur tegutses ikkagi kui kaubamaja. Kui

leidus ostja, pani ta vaheltkasu otsa, kui aga ei leidnud ostjat, ega riigiasutused ei tahtnud seda kaupa vastu võtta, või kui kaup oli alaväärtuslik, siis muidugi tuli see alandatud hinnaga ära anda, millest ka kahju saadi. Loomulik, et sarnase asutuse bilanss peab näitama kahjusid ja kasusid, ja et sarnase kaubamaja püüdmine peaks olema lõpubilanssi, kui mitte suurte kasudega, siis vähemalt nõnda kokku seada, et asutus ots-otsaga kokku tuleks. Aga käesoleval juhul tuli välja, et ta ots-otsaga kokku võis viia bilanssi ainult linamonopoli pealt. Muidu tema ei oleks suutnud seda mitte teha.

Seaduseelnõu võetakse vastu I lugemisel kolmepäevalise vaheajata I ja II lugemise vahel.

11. Kütteainete Keskkomitee tegevuse 1918.—1925. a. aruande kinnitamise seadus — I lugemisel.

Riigi majapidamise aruande komisjoni aruandja A. Sirro: Kütteainete keskkomitee teotses alates 18. detsembrist 1918 kuni 14. septembrini 1921, ligi kaks aastat ja 9 kuud. Vabariigi Valitsuse poolt ajutise valitsemise korra § 12-a alusel 14. septembril 1921 vastuvõetud määruse põhjal määrati kütteainete keskkomitee likvideerimisele. Likvideerimise tööd kestsid 1. jaanuarini 1926, seega nõudis kõnesoleva asutise likvideerimine aega 4 aastat 3½ kuud.

Ajutise valitsuse poolt kinnitatud põhikirja järgi oli kütteainete keskkomitee ülesandeks raudteede ja sõjaliste ülesannete täitmiseks seotud tööstuste ja asutiste täiel määral kütteainetega varustamine. Seega oli kütteainete keskkomitee üks neist asutistest, mis ellu kutsuti sõja-aegsete olude tõttu ja seega oma iseloomult kuulus nõndanimetatud väljatööstuste liiki, millised tööstused kannavad ajutist laadi ja kaotavad oma tähtsuse pärast sõjaolude lõppemist. Kütteainete keskkomiteel tuli teotseda väga rasketel aegadel. Kõikide nende materjalide põhjal, mis komisjonile olid antud käesoleva seaduse läbiarutamise puhul tutvumiseks, tuli komisjon lõputulemusele, ühineda Vabariigi Valitsuse poolt esitatud seaduse seletuskirja motiividega. Teen riigi majapidamise aruande komisjoni nimel ettepaneku,

seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

Seaduseelnõu võetakse vastu I lugemisel kolmepäevalise vaheajata I ja II lugemise vahel.

12. Rahukohtu nuhtlusseaduse täiendamise seadus — III lugemisel.

Üldkomisjoni aruandja H. Kukke.

Seaduseelnõu võetakse vastu ühes redaktsiooniliste parandustega paragrahvide viisi ja terve sisu korraga.

Aruandja H. Kukke: Kuna seaduseelnõu on vastu võetud redaktsiooni komisjoni poolt tehtud parandustega, teen ettepaneku,

lugeda seaduseelnõu lõplikult vastu võetuks redaktsiooni komisjoni andmata.

Ettepanek võetakse vastu.

13. Pikalaenu Panga valitsemisele antud laenude, nõuete ja fondide valitsemise eest tasu maksmise seadus — III lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja O. Suursöö: See seaduseelnõu on redaktsiooni komisjoni poolt läbi vaadatud.

Võetakse vastu ühes redaktsiooniliste parandustega seaduseelnõu pealkiri ja tekst eraldi ja terve sisu korraga redaktsiooni komisjoni andmata.

14. Koolimajade ehitusefondi seaduse muutmise seadus — III lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja L. Johanson: Redaktsiooni komisjoni poolt on tehtud parandus seaduseelnõu pealkirjas: enne sõna „muutmise“ on võetud „§§ 1 ja 3.“

Pealkiri võetakse vastu ühes redaktsioonilise parandusega.

(I osa sissejuhatus ja § 1.)

§ 1 võetakse vastu.

(§ 3.)

Aruandja L. Johanson: § 3 on redaktsiooni komisjon teinud järgmised parandused: esimese rea lõpust sõna „kuhu“ ja teise rea algusest sõna „kuuluvad“ kustutatud ja asemele võetud sõnad „kes koosneb“. Samas reas sõnad „komisjoni juhatajana“ on kantud kolmandasse ritta „ja liikmetena“ ette. Nii et lause kujuneb järgmiseks: „Fondist laenude andmise otsustab komisjon, kes koosneb: Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi esindajast komisjoni juhatajana ja liikmetena Majanduseministeeriumi,“ j.n.e. Neljanda rea lõpus sõna „esindajad“ asemele on võetud „esindajaid“ ja viiendas reas „osa võtma“ asemele „võtma osa“. Ühinen nende parandustega.

§ 3 võetakse vastu ühes redaktsiooniliste parandustega.

I osa sissejuhatus võetakse vastu.

II osa võetakse vastu ühes redaktsioonilise parandusega.

Seaduseelnõu terve sisu võetakse vastu korraga redaktsiooni komisjoni andmata.

15. Eesti ja Läti riigile kuuluvate automobiilide ja mototsükliite üle piiri liiklises teedefondi heaks võetavatest maksumedest vabastamise kokkuleppe kinnitamise seadus — II lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja L. Johanson.

Seaduseelnõu võetakse vastu II lugemisel.

16. Eesti-Soome kaubandus- ja laevanduslepingu ja selle lõpp-protokolli kinnitamise seadus — II lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja K. Tonkman.

Seaduseelnõu võetakse vastu II lugemisel.

17. Kõlvatu võistluse vastu võitlemise seadus — II lugemisel.

Üldkomisjoni aruandja J. Klesment.

Juhataja: Selle seaduseelnõu II lugemisel jätan ära paragrahvide teksti ettekandmise ja hääletan osade kaupa.

Pealkiri võetakse vastu.

(1. osa §§ 1—18.)

Aruandja J. Klesment: Nii nagu ma I lugemisel teatasin, on üldkomisjon pärast seaduseelnõu esitamist Riigikogule teinud seaduseelnõu kohta mõned parandused, mis on paljundatult Riigikogu liikmetele kätte saadetud. Eelnõu 1. osa kohta on parandused §§ 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 15 ja 17.

Juhataja: Riigikogu liikmed ei nõua üldkomisjoni esialgse teksti hääletamist aruandja poolt nimetatud paragrahvide kohta, sellepärast loen üldkomisjoni parandused seaduseelnõu teksti sissekan- tuks. 1. osa tuleb hääletamisele ühes parandustega, mis üldkomisjon teinud.

1. osa — §§ 1—18 — võetakse vastu ühes parandustega.

(2. osa § 19.)

Aruandja J. Klesment: Siin on parandus § 19.

Juhataja: Parandus § 19 kohta tuleb ka lugeda sissekantuks.

2. osa — § 19 — võetakse vastu ühes parandusega.

(3. osa §§ 21—35.)

Aruandja J. Klesment: Siin on parandused §§ 21, 23, 24, 26, 27 ja 34. Peale selle on pärast läbivaatamisel selgunud, et paranduste ümberkirjutamisel on jäänud sisse paar redaktsioonilist viga.

Nimelt § 24 teise lõike lõpp tulleks võtta järgmiselt: „... tarvitas ettevõtte välist seadeldist, mida läbikäimises tuntakse teatud ettevõtte tunnusmärgina.“ Siis § 27 teise lõike teises reas tuleks võtta: „... § 17 teise lõike punkt 1 põhjal...“ pro „... § 17 teise lõike punkt 2 põhjal...“.

Juhataja: Aruandja on redaktsiooniliste parandustega ühinenud. Riigikogu liikmed paranduste eraldi hääletamist ei nõua, sellepärast loen need seaduseelnõu teksti sissekantuks. Seaduseelnõu 3. osa tuleb hääletamisele ühes parandustega.

3. osa — §§ 21—35 — võetakse vastu ühes parandustega.

4. osa — § 36 — võetakse vastu.

(5. osa §§ 37—41.)

Aruandja J. Klesment: Selles osas on parandused §§ 37 ja 40. § 39 kõneleb sellest, millal seadus maksma hakkab. Siin on öeldud, et seadus hakkab maksma 1. juulist 1931. Teen ettepaneku,

§ 39 võtta vastu järgmiselt: „§ 39. Käesolev seadus hakkab maksma 1. septembrist 1931.“

Juhataja: Aruandja on teinud isiklikult ettepaneku § 39 kohta, millega aruandja komisjoni nimel ühinenud, nii et see nagu teisedki parandused arutamiseloleva osa kohta eraldi hääletamisele ei tule.

5. osa — §§ 37—41 — võetakse vastu ühes parandusega.

Juhataja: Seaduseelnõu II lugemine on lõpetatud.

Päevakord on läbi. Lõpetan Riigikogu koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 20.35 min.

Õige.

Kinnitan.

